

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Sýkorová

AMAZONIE JAKO KŘIŽOVATKA V PRÓZE MILTONA

HATOUMA

AMAZON AS AN INTERSECTION IN MILTON HATOUM'S NOVELS

Praha, 2019

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Karolina Válová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Karolině Válové, Ph.D. za její cenné rady, trpělivost a laskavou nápomoc při psaní této bakalářské práce. Také bych chtěla poděkovat rodině, především mé milované babičce za její podporu a důvěru.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

podpis studenta

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá specifickými rysy Amazonie, které jsou vyobrazeny v knihách *Dva bratři* a *Sirotkové ráje* od současného brazilského spisovatele Milтона Hatouma. Geograficky, historicky, kulturně, politicky i ekonomicky vykresluje zejména brazilské město Manaus. Ve spojitosti s tímto městem a s celou amazonskou oblastí představuje nejen autora, ale i místní život s jeho specifickými prvky. Rozbor románu *Dva bratři* se zaměřuje na Manaus, literárně ztvárněný jako město plné křižovatek, etnických, kulturních i náboženských. Analýza novely *Sirotkové ráje* nachází mezi oběma díly shodné rysy, těžiště ovšem shledává v zobrazení sociálních problémů a v představení Manausu jako reálného města plného mýtů. V závěru předestřené faktografické informace o Amazonii a dohledané literární pasáže zobrazují Hatoumův specifický pohled na tuto jedinečnou a neustále metamorfozující oblast.

Klíčová slova

Brazílie, Amazonie, Manaus, Milton Hatoum, Dva bratři, Sirotkové ráje, křižovatka, kultura, náboženství, etnikum, mýtus, indiáni, Evropané, Libanonci

Abstract

The bachelor thesis deals with the specific features of the Amazon that are shown in the books of Milton Hatoum – *Two brothers* and *Orphans of Eldorado*. Geographically, historically, culturally, politically and economically presents the Brazilian city of Manaus. In the connection to this city and to the Amazon itself, it introduces not just the author but also the local life with its specific features. The analysis of the novel *Two Brothers* focuses on Manaus literally rendered as a city full of intersections – ethnic, cultural and religious. The analysis of the novel *Orphans of Eldorado* finds the same features in both novels. However, he finds the center of gravity in portraying social problems and in the presentation of Manaus as a real city full of myths. In conclusion, the facts about the Amazon and the searched literature passages show Hatoum's specific view of this unique and constantly metamorphic area.

Key words

Brazil, Amazon, Manaus, Milton Hatoum, Two Brothers, Orphans of Eldorado, intersection, culture, religion, ethnicity, myth, indian, European

OBSAH

Úvod	7
1 Amazonie, Manaus a Milton Hatoum	8
1.1 Amazonie	8
1.2 Manaus	10
1.3 Milton Hatoum	11
2 Amazonie jako křižovatka v románu <i>Dva bratři</i>	14
2.1 Střet dvou bratrů	14
2.2 Manaus v prostoru a v čase	17
2.3 Manaus jako křižovatka v románu <i>Dva bratři</i>	23
2.3.1 Etnický a národnostní prostor	24
2.3.2 Kulturní prostor	27
2.3.3 Náboženský prostor	31
3 Amazonie jako křižovatka v novele <i>Sírotkové ráje</i>	32
3.1 Sírotkové a Eldorado	32
3.2 Manaus jako křižovatka bohatství a chudoby	33
3.3 Manaus jako křižovatka reálného a mytického světa	36
Závěr	39
Resumé	40
Resumo	41
Bibliografie	42

ÚVOD

Tématem bakalářské práce je představení jedinečnosti Amazonie na základě děl *Dva bratři* a *Sirotkové ráje* tak, jak ji ztvárnil amazonský rodák, současný brazilský spisovatel Milton Hatoum, který většinu svých příběhů zasazuje do prostředí amazonského města Manaus.

Manaus byl vybudován Evropany v srdci amazonského pralesa. Spojením jedinečné a nespoutané přírody s civilizací je místem propojení tradiční a nové Amazonie. Město symbolizuje určitý „koncentrát“ Amazonie, proto se v názvu práce objevuje název celé oblasti, nikoli pouze města Manaus.

Práce má na základě faktů prokázat, že Hatoumovy prózy zachycují oblast Amazonie věrohodně a reálně, ale hlavním cílem a zároveň tématem práce je najít propojení mezi touto oblastí a ostatním světem. Vyhledat v dílech křižovatky, kde se tyto světy střetávají. Křižovatku chápeme reálně v případě řek a geografické polohy, ale má také metaforický význam. Jde o křížení kultur, etnik, náboženství i sociálních prvků.

Východiskem je znalost událostí z autorova života, povědomí o Amazonii, historii této lokality a dalších okolností, které život v této jedinečné oblasti utvářely a dodnes jsou přítomny.

Teoretická část představí Amazonii a Manaus geograficky, historicky, kulturně, politicky a ekonomicky. Má za úkol uvést čtenáře do autorovy tvorby, aby pochopil, proč si spisovatel pro svá díla vybírá právě toto město.

Těžiště práce má být v rozboru románu *Dva bratři* a novely *Sirotkové ráje*. Práce s texty má dokázat, že dějiště obou literárních děl je nesmírně složitá oblast v reálném i přeneseném významu slova, kterou lze nazvat křižovatkou. A právě smyslem práce s textem je tyto křižovatky najít.

1 Amazonie, Manaus a Milton Hatoum

1.1 Amazonie

Amazonie je název pro zeměpisnou oblast v Jižní Americe. Je to území na ploše pět milionů čtverečných kilometrů, od pohoří And až po atlantický oceán. Oblast tvoří deštný prales v povodí řeky Amazonky, která dala jméno celému území.

Řeka Amazonka protéká devíti jihoamerickými státy, měří sedm tisíc šedesát dva kilometrů, její šířka od jednoho a půl kilometru do třiceti kilometrů. Plocha zabírá čtyřicet procent plochy Jižní Ameriky. Do řeky ústí osmnáct velkých přítoků. Název řeky pochází z indiánského slova „amaçunu“ (hluk vody), celý název řeky Amazonas-Solimões-Amazonas-Ucayali-Tambo-Ene-Apurímac-Lloqueta-Carhuasanta. Hlavní tok se nazývá Amazonas až od soutoku s Rio Negrem. Tok řeky je místy barevný podle zbarvení vody přítékajících řek. Zvláštním úkazem je soutok Amazonky a Rio Negra – *Encontro das Águas*, kdy v korytě prouí světlá a tmavá voda a nesmísí se.

Amazonka byla a dosud je chápána jako zdroj života. Velkou část Amazonie tvoří deštný prales, největší deštný prales na světě. Rovníkové podnebí, kdy jsou vysoké teploty a je velké množství srážek během celého roku, nikdy není sucho, jsou ideálním prostředím pro jedinečný ekosystém. Je úžasně poskládaný, má odvěká pravidla, a pokud do něj nezasáhne člověk, je živoucí. Žije zde mnoho živočišných druhů – savci, plazi, ptáci i hmyz.

Flora je nesmírně bohatá. Deštný prales je hierarchicky uspořádán – od bylin rostoucích u země až po vysoké stromy, jejichž stáří se odhaduje až na tisíc let. Obrovské rostliny, obří rozměry květů, vzácné dřeviny, mnohé s léčivými účinky, to všechno může člověku sloužit, ale i ho zabít.

Amazonka byla objevena roku tisíc pět set, ale celé povodí zůstalo mnoho let utajeno. Území bylo kolonizováno od sedmnáctého století a původní obyvatelé, indiáni i celé indiánské kmeny, byli masakrováni. Jen v prvních letech bylo zabito kolem dvou milionů původních obyvatel. Začala i devastace krajiny, vypalování lesů a jejich marná přeměna na zemědělskou půdu. Půda nerodila a na vypálené zemi začala růst džungle, a to bez pravidel. Byl to také začátek likvidace kultury domorodého obyvatelstva. Šíření křesťanství mělo i odvrácenou tvář – indiáni umírali na nemoci, které dosud neznali. Tak

byli decimovány celé kmeny. Indiáni se postupně pro kolonizátory stali druhořadým etnikem.

Dnes žijí původní indiánské kmeny v Amazonii jenom tam, kam nevedou vodní cesty, tzn. na horních tocích řek. Stále si z generace na generaci předávají mýty, které je svým kouzlem identifikují. Často i tehdy, když jsou nuceni žít v prostředí pro ně cizorodém. Zůstávají v nich jako genetický základ, jako embryo jejich života i schopnosti rozumět přírodě, respektovat role muže a ženy, pojímat život jako dar. Integrace indiánů do většinové společnosti je pro mnohé z nich smrtelná. Je to ztráta identity, ale co víc! alkohol, nemoci, nepřijetí většinovou společností.

Amazonie se ze šedesáti procent nachází na území jihoamerického státu Brazílie.

Pro svou jedinečnost si Amazonie získala širokou škálu spisovatelů a dostala své zasloužené místo v literatuře. O tomto exotickém místě se skládají básně, píšou se cestopisy, eseje, přírodovědné knihy, antropologické knihy i romány. Tito autoři ovšem nahlízejí na Amazonii s odstupem, zobrazují Amazonii zvenčí. Mnozí z nich neprošli do hlubokých problémů Amazonie, které jsou příznačné především pro konec devatenáctého a celé dvacáté století. Autoři vtahující tuto oblast do svých příběhů jsou např. Jules Verne a jeho kniha *Osm set mil po řece Amazonce* (1881), nebo Lynne Cherry, která napsala knihu *Šamanův učedník (The Shaman's Apprentice, 1998)*, z českých spisovatelů Vladimír Plešinger, který je autorem knihy *Amazonie a řeky příběhů* (2014).

Knihy *La Vorágine* (1924) napsaná kolumbijským spisovatelem Josém Eustasiem Riverou (1889-1928) zachycuje Manaus jako symbolické město.

Tyto knihy nám nabízejí pohled na Amazonii jako na idylické místo, většina Čechů si při dotázání na téma Amazonie vybaví dobrodružné příběhy z života indiánů v pralese, ve kterém žijí hadi, krokodýli a papoušci. Ale to není celá realita.

Mezi spisovatele, kteří měli s touto oblastí osobní zkušenost, patří José Veríssimo (1857-1916), brazilský literární kritik, historik a etnolog, který popsal život v Amazonii. Inglês de Sousa (1853-1918), mezi jehož knihy patří *Amazonské příběhy (Contos Amazônicos)* nebo *Misionář (O Missionário)*. Márcio Souza, významný spisovatel, který napsal díla jako *Galvez, císař acreský (Galvez, Imperador do Acre, 1976)* nebo *Mad Maria* (1980).

Mezi současné spisovatele patří Milton Hatoum, který se narodil v amazonském městě Manaus, nahlíží na toto tropické prostředí očima jak amazonskýma, tak libanonskýma, a na základě jeho děl budu dokazovat jedinečnost Amazonie.

1.2 Manaus

Amazonie mnoha svými specifiky určovala také život jihoamerického státu Brazílie. Amazonské pralesy pokrývají čtyřicet procent plochy této země. Řeka Amazonka, její přítoky a gigantické spojení s řekou Rio Negro daly pojmenování státu Amazonas v severozápadní části Brazílie. Hlavním městem je Manaus, který svou důležitostí Amazonii symbolizuje.

Manaus byl označován jako Město lesa, ale také jako Paříž tropů. Měl zajímavou historii, období slávy a bohatství, ale také úpadku a strádání. V historii města jako by se zhmotnil osud celé této oblasti.

Amazonii kolonizovali Portugalci a v sedmnáctém století založili pevnost *Forte da Barra de São José* jako obranu proti Španělům, ale také jako východisko pro kolonizaci celé oblasti kolem Amazonky. Kaple *Nuestra Señora de la Concepción* svědčila o svém účelu – evangelizovat indiány. Na stavbách pracovali také domorodé kmeny a podle kmene *Manaós* bylo pak v devatenáctém století pojmenováno město.

Imigrace obyvatel z jiných kontinentů, zejména z Evropy, určuje charakter města a přijímá mnohé evropské zvyklosti. Od začátku devadesátých let devatenáctého století město bohatne díky obchodu s kaučukem a během následujících třiceti let se zařadí k nejbohatším městům světa. Tato metropole je osvětlená, po ulicích jezdí elektrické tramvaje, staví se přepychové budovy, velmi často z materiálů dovezených z Evropy. Vedle luxusních sídel obchodníků je to Opera, *Teatro Amazonas*, náměstí, kopie slavné francouzské tržnice *Mercado Municipal Adolpho Lisboa*.

Amazonka byla splavná pro velké lodi až do Manausu, a tak se centrem obchodního dění stal přístav, křižovatka celého říčního systému. Manaus vznikl jako město ze všech stran obklopené vodou. Přístav nabízel obraz prosperity, ale v jeho okolí a v přilehlých ulicích převládala chudoba. Přicházeli sem jakožto pracovní síly chudí lidé ze severovýchodní Brazílie. Manaus se od doby svého založení postupně zalidňoval doslova směsicí etnik, kultur a náboženství. Domorodí obyvatelé, indiáni, si uchovávali kulturu svých předků, rozuměli přírodě, znali její léčivou sílu, věřili mýtům a mnohdy se s bájnými příběhy a postavami v nich identifikovali. Byli nuceni ke křesťanské víře, děti bez rodičů vyrůstaly v sirotčincích spravovaných církví. Indiánští muži byli podřadnou pracovní silou v přístavu, na stavbách i v domácnostech. Indiánské ženy sloužily v domácnostech bohatších obyvatel, staraly se o domácnost a mnohdy pomáhaly s výchovou dětí.

Období blahobytu končí na počátku dvacátých let dvacátého století, kdy upadá obchod s přírodním kaučukem a město chudne. Manaus, ač je teritoriálně izolovaný, prošel všemi zvraty následujících let. V třicátých letech přišla hospodářská krize a ta se promítla do krize vládní. Diktatura trvala prakticky až do poloviny čtyřicátých let. Těžké období prožívá tento region také v době dvacetileté vojenské diktatury až do poloviny osmdesátých let.

1.3 Milton Hatoum

Milton Hatoum je současný brazilský spisovatel. Narodil se roku 1952 v hlavním městě brazilského státu Amazonas, v Manausu, kde strávil své dětství. Hatoum je potomek libanonských imigrantů, je z rodiny, kde se křížili cesty jak islámu a křesťanství, tak i libanonské a brazilské kultury. Vždy projevoval literární zájem, a to hlavně pro literaturu klasickou. Inspirovali ho jak brazilští, tak zahraniční autoři, kupříkladu Machado de Assis, Graciliano Ramos, Gustave Flaubert či Albert Camus.

Dospívající Milton Hatoum odjel studovat roku 1967 vyšší odbornou školu do tehdy nově postaveného hlavního města – Brasília, kde strávil dva roky. V dané době Brasília ještě neměla žádnou univerzitu. Jeho talent na kreslení ho přiměl ke studiu na Sãopaulské univerzitě, kde vystudoval architekturu.

Pracoval jako žurnalista a vyučoval dějiny architektury. Roku 1980 obdržel stipendium do Španělska a následně pobýval v Barceloně, Madridu a v Paříži. Po návratu do amazonského města Manaus vyučoval francouzskou literaturu na Státní univerzitě provincie Amazonas. Působil ve Spojených státech na prestižních univerzitách, jako jsou Univerzita Yale, Kalifornská či Stanfordská univerzita.

Přestěhoval se do São Paula, kde žije dodnes. Jeho první román *Zpráva o jistém Orientu* (Relato de um certo Oriente, 1989) měl obrovský úspěch a vyhrál cenu Jabuti za nejlepší román. O devatenáct let později byl publikován jeho druhý román s názvem *Dva bratři* (Dois irmãos, 2000), který taktéž obdržel cenu Jabuti, třetí místo v kategorii nejlepší román. Román *Dva bratři* byl označen za nejlepší brazilský román mezi lety 1990-2005 novinami *Brazilský deník* (Correio Brasiliense) a *Deník z Minas Gerais* (O Estado de Minas). Třetí román, *Popel severu* (Cinzas do Norte, 2005), vyhrál autorovi třetí cenu za nejlepší román a také řadu dalších ocenění, např. cenu BRAVO! za literaturu.

O tři roky později se jeho čtvrtým románem stala kniha *Sirotkové ráje* (Orfãos do Eldorado, 2008), která mu zajistila čtvrtou cenu Jabuti za nejlepší román. Před dvěma lety byl v Brazílii publikován jeho pátý a zatím poslední román *Noc čekání* (A Noite da Espera, 2017).

Vzhledem k prodlevám mezi jednotlivými romány je zřejmé, že autor si dává na kvalitě záležet a nezáleží mu na masové produkci knih, nenechává na sebe působit tlak nakladatelství ani není jeho záměrem publikovat co nejvíce románů, jak uvedl v několika jeho televizních rozhovorech, například v Drauzio Entrevista. Dává si záležet, aby každý román byl kompletní a dlouhodobě ho předělává, chce, aby měl hodnotu.

Pochopení Hatoumových knih vyžaduje znalost brazilských dějin, prostředí Amazonie i autora samotného. Autor do svých knih vrývá autobiografické prvky. Inspirace rodinnými příběhy, Libanonští přistěhovalci v Amazonii a složité rodinné vztahy jsou jedním z poznávacích znaků jeho příběhů. Především ale cesta nalézt sám sebe a pochopit rozpolcenou brazilskou identitu, tedy i tu svou.

Manaus je místo, které vystupuje jako symbolické dějiště ve většině jeho románů. Popisuje toto prostředí zblízka, zná ho. Hatoum namítá:

Nejběžnější je to, že člověk píše o místě, na kterém se narodil. K Manausu mám silné pouto, jsem amazoňan z města, neznám tamější přírodu podrobně, ale trochu znám amazonské vnitrozemí. Běžně je ale Manaus symbolickým městem, místem děje mých románů.¹

Právě na svém příběhu a na historkách známých staví své romány. Dědeček z matčiny strany byl libanonský křesťan. Po imigraci do Brazílie si založil obchod s dováženým zbožím. Oproti tomu, dědeček z otcovy strany, libanonský muslim, imigroval do Brazílie na počátku dvacátého století a živil se jako podomní obchodník. Po jeho stopách se vydal i Hatoumův otec, který se do Brazílie přestěhoval za druhé světové války. Fakt, že autorův otec byl muslim, se Milton dozvěděl až v jeho dvanácti letech, když mu otec předčítal Korán². Překvapilo ho, v jaké harmonii dokáže žít křesťanka a muslim. Otec svou ženu, matku Miltona, respektoval, chodil s ní každou neděli do kostela a oslavování Vánoc se nebránil. Možná i proto si malý Milton nikdy nevšiml, že by mezi nimi byl nějaký rozdíl. Jako dítě Libanonců v Brazílii se domníval, že děti mluví

¹ DORIGATTI, Bruno. 2009. <https://blog.saraiva.com.br/a-peculiar-manaus-de-milton-hatoum/> "O mais comum é que você escreva sobre o lugar onde você nasceu. Eu tenho um vínculo forte com Manaus, sou um amazonense urbano, não conheço profundamente a floresta, mas conheço um pouco o interior da Amazônia. Mas, geralmente, nos meus livros, o cenário, o lugar simbólico é Manaus., nestránkováno

² V rozhovoru Drauzio Entrevista <https://www.youtube.com/watch?v=hc8CT4s7yJ0&t=2s>

portugalsky a dospělí arabsky. Podle Hatouma bylo matoucí slyšet tolik rozdílných jazyků v manauských ulicích.

2 Amazonie jako křižovatka v románu *Dva bratři*

2.1 Střet dvou bratrů

„Má-li Brazílie najít svou pravou tvář, musí k sobě dva bratři vzdor všem svým odlišnostem najít cestu. Nadějně vyhlídky začínají smírem.“³

Citát v sobě zahrnuje, jak obtížné je spojit neslučitelné světy.

Město Manaus je rovněž, až na pár výjimek výhradně, dějištěm celého románu. Rodičům Zaně a Halimovi se narodí dvojčata – Yaqub a Omar. Jsou to dvě antagonistické postavy. Prvorozený je Yaqub. Od narození je však odstrčený, protože matka upřednostňuje jeho bratra Omara. Jako malý je klidný, poslušný, neodporuje ani tomu, že je poslán ve třinácti letech k příbuzným do Libanonu. Odjet Omarovi matka nedovolila. Yaqub strádal. Prostředí bylo zcela odlišné od míst, ve kterých vyrůstal – vesnice, pastviny, chudé prostředí a život postavený na odlišných kulturních hodnotách, pro chlapce tak stresující, že o tom nikdy nechce hovořit.

Talibův drsný a dunivý hlas ťal do živého: „Nestýská se ti po Libanonu?“ [...] „Nežil jsem v Libanonu, pane Talibe.“ [...] „Poslali mě do nějaké vesnice na jihu, čas, který jsem tam strávil, jsem už zapomněl. Vážně, na všechno jsem zapomněl: na vesnici, na lidi, na název vesnice i na jména příbuzných. Jediné, co jsem nezapomněl, je jazyk.“⁴

Na druhé straně vytěsnil ze své mysli i Manaus. Důkazem může být i to, že zapomněl mluvit plynule portugalsky.

Po pěti letech se vrátil do Manausu silně ovlivněný svými prožitky. Je snaživý, cílevědomý, ale zatrpklý. Dosáhne dobrého společenského postavení, stává se inženýrem a přestěhuje se do velkoměsta, rozvazuje rodinné vazby. Jediné, co si bere s sebou, je Lívia, kterou miloval ještě před odjezdem do Libanonu. Nejdůležitější a nejzajímavější

³ GRAUOVÁ, Šárka. „Dva brazilští bratři“. In HATOUM, Milton. *Dva bratři*. V Praze: Plus, 2012. ISBN 978-80-259-0144-1. s.278

⁴ HATOUM, Milton. *Dva bratři*. V Praze: Plus, 2012. ISBN 978-80-259-0144-1. s. 112-113, dále už jen jako: *Dva bratři*

je postoj k matce. Její přítomnost nevyhledává, naopak dělá všechno pro to, aby se s ní nemusel setkat. Chrání před ní i svou ženu. Přesto cítí potřebu setkat se s otcem, a především s indiánskou služebnou Domingas. Otce si váží a Domingas má jeho důvěru. I když kontakty nejsou časté, cítí Yaqub povinnost svou původní rodinu finančně podporovat. Je to zvláštní poslušnost daná nejspíš zakořeněnými zvyklostmi a jakousi vnitřní morálkou. Se svým bratrem Omarem žádné vztahy neudržuje.

Omar je Zanin druhorozený syn, od narození protěžovaný, upřednostňovaný a bezmezně milovaný. Jako dítě je Omar nebojácný, otevřený, akční, bez zábran, průbojný, až agresivní. Na svého bratra žárlí. Dokonce mu způsobil jizvu na tváři, protože záviděl bratrovi přízeň dívky. V době bratrova pobytu v Libanonu je vychováván jako jediný syn. U Omara se projevuje řada negativních vlastností, které jsou umocňovány matčinou nezdravou láskou a její závislostí na synovi. Omar lže, klame i své nejbližší, nepracuje, nechá se živit otcem, sestrou a bratrem a nikdy nic nedokončí. *„On vlastně nikdy nic nedokončil, nikdy nestudoval vysokou školu, pohrdal vysokoškolským diplomem, zajímalo ho jen intenzivní potěšení lovce v nikdy nekončících dobrodružstvích.“*⁵

Miluje noční život, vyhledává lidi z okraje společnosti, střídá partnerky. Když se pokouší osamostatnit, matka mu v tom opakovaně zabrání. Je pro syna ochotna se sama uskromnit, ponížit. Omar s nikým nemá vřelý vztah. Není ani schopen rozpoznat nečestné úmysly obchodních partnerů.

Jeho vztah s bratrem pokračuje v podstatě ve stejných liniích, jak byl přerušen v jejich třinácti letech. Bratr je pro něj vetřelec, který se ale dost podstatně změnil a v životě se mu daří. Omar opět závidí a žárlí. V dospělosti byl vztah mezi nimi dočista přerušen. K setkání bratrů dojde z podnětu matky, která usiluje o jejich smíření, ale vztah se jeví jako beznadějný.

Zana, libanonská křesťanka a matka tří dětí – bratrů Yaquba a Omara a dcery Râni, je krásná žena, provdaná za libanonského muslima Halima. Její životní drama začíná po narození synů, dvojčat. Od samého počátku pravděpodobně nevědomky upřednostňuje Omara. Je na prvním místě v jejím životě, opomíjí další děti, ale při konfrontaci s láskou k Omarovi je odsunut i její muž. K synovi Yaqubovi nenachází cestu a ve skutečnosti ani nechce. Ostatně ani syn k matce cestu nenašel. Projevuje se to v celé řadě konkrétních situací, o nichž byla řeč v charakteristice obou synů. Zana si je v hloubi duše vědoma, že její jednání není v pořádku a poté, kdy je sama příčinnou mnoha konfliktů mezi syny, si uvědomuje, že její vztah s Yaqubem se může urovnat jen tehdy,

⁵ *Dva bratři*, s. 102

když se synové usmíří. Přitom se brání dát najevo před Omarem, že jí na Yaqubovi také záleží. Její nezdravý vztah s Omarem došel tak daleko, že jsou na sobě vzájemně závislí. Jakýkoliv projev citu ve prospěch Yaquba podle jejího názoru její vztah s Omarem ohrožuje. S přibývajícím věkem je však hlavním motivem jejího jednání usmíření synů. „*Ale ona nechce umřít s vědomím, že se její dvojčata nenávidí jako dva nepřátelé. Neporodila přece Kaina a Ábela.*“⁶

Konflikt mezi bratry byl nesmiřitelný. Nepřátelství mezi bratry se po matčině smrti ještě vystupňovalo. „*[Rânia] Postupně zjišťovala, že si [Yaqub] bratr na dálku spočítal správný okamžik, kdy udeřit. Počkal, až matka zemře.*“⁷

Celá společnost v dějišti příběhu je rozpolcená. Póly představují nositelé vyhraněných kultur: Domingas, která reprezentuje indiánskou kulturu, Estelita, která představuje evropské jednání a celá Halimova rodina, která s sebou přinesla kulturu libanonskou. A zároveň jedinci, kteří jsou rozpolceni sami v sobě. Syn Domingas, indiánské služebné v Halimově rodině, je vypravěčem románu. Nael je po matce indián, po otci Libanonec vyrůstající v Brazílii. Obraz jeho osobnosti si lze udělat pouze z hodnot, které on vyznává. Povahové rysy se odhalují v jeho vztahu k jiným postavám tak, jak on lidi vidí. Po matce touží po svobodě, ale je zvyklý poslouchat, jak byli zvyklí indiáni poslouchat bílou nadřazenou rasu. Vřelý vztah má k Halimovi a váží si jeho morálních zásad. V Halimově rodině do sebe nasál představy o životě lepší společnosti. Touží po vzdělání a po hodnotách. Svého otce nezná, hledá ho. V úvahu připadají Yaqub a Omar. Dlouho oceňuje Yaqubovy úspěchy a Omara odmítá. Poté, co se projeví Yaqubova tvrdost, s jakou se vyrovná se svým bratrem, odmítá i představu, že by jeho otec mohl být Yaqub.

Nael v přeneseném významu slova symbolizuje svár mezi starou a novou Brazílií. Neustálé hledání ho přiklání k jedné či druhé straně, ale nakonec, tak jako si není jistý otcem, není si ani jistý, co je správné. Ideální Brazílie by v sobě měla mít hodnoty tradiční staré Brazílie a nové prvky, které vytvářejí moderní Brazílii. Tak jak je nesmírně těžké usmíření mezi tak rozdílnými bratry, jako byli Omar a Yaqub, tak složité je propojení rysů původní a novodobé Brazílie.

Příběh dvou bratrů je lidské drama, v jehož pozadí je drama Brazílie. Město Manaus může být alegorií problémů, které prožívá celá Amazonie. Na malém prostoru se

⁶ *Dva bratři*, s. 219

⁷ *Dva bratři*, s. 246

řeší zásadní otázky hledání kořenů a zároveň cesty, jak a zda je možné svést tak různorodé prvky do jednoho proudu.

2.2 Manaus v prostoru a v čase

Román *Dva bratři* zachycuje dění v Manausu od roku 1914 až do šedesátých let dvacátého století. Hatoum ho představuje geograficky, ekonomicky, historicky a politicko-ideologicky. Rysy tohoto specifického místa jsou propojeny s každodenními příběhy postav, které ve městě vyrůstají a v němž se jejich život odehrává. Za jednu z charakteristik města lze považovat setkání, střet a prolnutí etnik, kultur a náboženství. Těmto problematikám se bude věnovat následující rozbor románu.

Manaus je v románu *Dva bratři* tak výrazný, že ho lze chápat nejen jako místo děje, ale také jako postavu, která je úzce spjata s životem obyvatel města. Proměňuje se spolu s postavami. Když trpí lidé, trpí i město, a když člověk prostředí nerespektuje, sám chřadne. Tento jev popisuje česká literární teoretička a rovněž spisovatelka Daniela Hodrová takto:

Co vlastně znamená stylizace města jako dvojníka? Především znamená základní proměnu místa, které bylo dosud objektem hrdinovy touhy, tedy něčím, co bylo od člověka odděleno, existovalo mimo něj (v okamžiku ‚dosažení‘ se dostavilo rozčarování), v něco, co je vlastně jeho součástí, tedy jakýmsi vnitřním subjektem subjektu, další dimenzí vědomí. Místo se stává něčím, co člověk nosí s sebou jako ulitu, co bez něj de facto neexistuje. Hranice mezi místem a člověkem se zpochybňuje a stírá.⁸

Manaus má svá specifika. Jedním z nich je všude přítomná voda a život s ní spojený, kontrastní život v centru a na periferii, soužití obyvatel s technologiemi, rysy maloměsta a velkoměsta, historické změny v dějinách města. Jedná se o metropoli náročnou pro život. Období dešťů se střídá s obdobím vedra a sucha, ale vlhko je cítit na každém kroku.

Je to přístavní město, kde se tmavě modrá řeka Rio Negro setkává s hnědožlutou řekou Amazonkou. Sdílejí jedno koryto, ale nesmíchávají se.

⁸ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 97

Rozsáhlé povodí města je skutečně dominantní znak. Řeky hrají v díle velkou roli, mnoho příběhů se odehrává právě u nich nebo na nich. Řeka je pro Manausy zdroj obživy díky možnému rybolovu, na lodní dopravě jsou obyvatelé závislí, protože veškeré zboží se do města dostává výhradně vodní cestou. Život se převážně odehrává v přístavech a na březích řek, kde nepřetržitě probíhá čilý obchod. Obchoduje se s rýží, fazolemi, kávou, kaštanovými sušenkami, tapiakovými plackami, limonádou guaraná, také s hovězím masem a rybami.

Na březích říčky São Raimundo se dalo koupit úplně všechno: ovoce, ryby, angurie, okra, plechové hračky. [...] Ale ještě působivější byl pohled na desítky pramic v řadě. Už uprostřed řeky byl cítit pach hovězích vnitřností. Útrobný pach. Převozníci zvolna nořili vesla a seřazené pramice se plazily k pevnině jako nějaký obrovský ještěr. Prodavači vnitřností z nich na druhém konci vykládali bedny a tácy plné zboží.⁹

Hlavním předmětem obchodu je však kaučuk, který ovlivnil na několik desetiletí ekonomickou, sociální i kulturní úroveň obyvatel.

Obyvatelé vzdálenějších míst, převážně indiáni, se do Manausu dopravují na kánoích. Pro děti je řeka prostor ke hrám. Pro většinu obyvatel města je řeka místo odpočinku, úniku od reality, od ruchu města, často od rodiny a povinností. Je to místo svobodné. „*Pozoroval jsem řeku. Temná, mírně zvlněná masa ve mně vyvolávala pocit úlevy a na chvíli mi vrátila okleštěnou svobodu. Jen při pohledu na řeku jsem mohl svobodně dýchat.*“¹⁰

Manaus, tak jako každé město, se rozděluje na centrum a periferii. Centrum je prezentováno jako místo obchodu a řádu, zároveň je místem střetu bohatství a chudoby, na rozdíl od periferie, která představuje tajemné místo, ve kterém se odehrávají všechny neřesti a kde jsou nuceni žít obyvatelé s nízkými příjmy, kteří si nemohou dovolit lepší podmínky. Červenka uvádí: „*Jsou to jednak místa, kde se koncentruje síla davu a kde se manifestují jeho touhy, jednak místa, kde se soustřeďuje bída a práce.*“¹¹ Dále dodává: „*Odchod na periferii jako svérázná iniciace, při níž se překročí hranice města a jazyka-kultury, znamená cestu k sobě a k prožitku jiných možností nebo možností jiných.*“¹²

⁹ *Dva bratři*, s. 75

¹⁰ *Dva bratři*, s. 75

¹¹ ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-244-0. s. 410, dále jako: Červenka

¹² Červenka, s. 421

Přestože se hlavní děj románu neodehrává na periferii, několik scén odehrávajících se na okraji Manausu utváří obraz těchto čtvrtí. V románu *Dva bratři* Omar jezdí na periferii navštěvovat chudou mulatku, a například na vypravěče Naela periferie působí takto:

Poznal jsem v těch místech jiný svět, město, které nevidíme nebo nechceme vidět. Skrytý, utajený svět obývaný lidmi, kteří přežívají či vegetují v nejrůznějších improvizovaných obydlích, podobní ušmudlaným psiskům, jež očichávají sloupy kůlových chýší. Viděl jsem ženy, které mi tvářemi a gesty připomínaly matku, viděl jsem děti, které jednoho dne odvedou do nenáviděného sirotčince jako Domingas.¹³

Obyvatelé periferií měst se stávají levnou pracovní silou. „*Zavolej nějakou holku z chatrčí, ať tady uklidí...*“¹⁴

Dalším důležitým prostorem v knize je dům a zahrada libanonské rodiny, kde se odehrávají klíčové situace a kde se ukrývá minulost rodiny. Dům je v literatuře považován za prostor ve městě, kde se:

běžně exteriorizují stavy duše, vysvětlují chování postav [...] prostupuje nimi minulost a prokletí rodin. [...] Podobně jako samo město také ony do značné míry zpředměňují ambivalentní symbol bludiště a vězení, riskantní cesty a také útočiště.¹⁵

Dům rodiny Zany a Halima je ukotvujícím bodem jejich života, ve kterém jsou uchovány veškeré jejich vzpomínky jak na jejich život v Manausu, tak na jejich rodný Libanon. V situaci, kdy je Halim po smrti a Zana se neúspěšně snaží usmířit syny, je matka Zana nucena vzdát se svého domu a dát ho Indovi, kterému její synové dluží peníze. Tím je nucena k novému začátku, musí se vzdát všech nepotřebných věcí. Nejsou to ale pouze věci, kterých je těžké se vzdát. Její vztah k domu a domovu je ukotven v prostředí a ve vzpomínkách. Tím, že se musí vzdát svého domu, jako by se přestala cítit pohodlně v samotném městě, ve kterém vyrůstala. Ztráta rodiny a osobní minulosti v ní proměňuje pohled na místo a vztah k němu, s lidmi a vzpomínkami odchází i pocit domova.

¹³ *Dva bratři*, s. 75

¹⁴ *Dva bratři*, s. 242

¹⁵ Červenka, s. 402

Manaus je v románu představen nejprve jako město s omezenými možnostmi, ztracenou budoucností a vzdáleným bodem od zbytku Brazílie, který trpí náročnými přírodními podmínkami pro život a zprávy tam přicházejí se zpožděním:

Sever sužovaly výpadky proudu, zatímco země slavnostně představovala své nové hlavní město. Euforie, která vyzařovala z oné vzdálené Brazílie, doléhala do Manausu jako vlhý vánek. A slibná budoucnost či její vidina se rozplynula v amazonském oparu. Byli jsme daleko od industriální éry a ještě dál od vlastní velkolepé minulosti.¹⁶

Jinak kniha nahlíží na město São Paulo, které označuje jako město nadějí, technologie a pokroku. Ve dvacátém století vzkvétá a stává se metropolí Brazílie: „*Yaqub si začal pohrávat s myšlenkou, že se odstěhuje do São Paula. Přivedl ho na ni otec Bolislau: „Odjed’ z Manausu,“ řekl mu učitel matematiky. „Jestli zůstaneš, zadusí tě tohle maloměsto a pohltní tě bratr.“¹⁷*

São Paulo je místem, které by člověka mělo posunout dál, udělat ho samostatným a zlepšit ho, jak je líčeno v románu v situaci, kdy zoufalá matka Zana věří, že zkaženého syna Omara pobyt ve velkoměstě napraví: „*Chce si pověsit na krk nějakou děvku z baru, tanečnici, která se tu předváděla při mých narozeninách. Potřebuje zůstat nějaký čas v São Paulu, jinak všechno opustí: školu, dům i rodinu,“ psala svému inženýrovi.¹⁸*

Český literární kritik Miroslav Červenka nahlíží na město v literatuře dvacátého století těmito způsoby:

1) Město je (pokud není souběžně tím i oním) jednak reálným, jednak symbolickým dějištěm; 2) splývá s magickou topografií nebo se skládá (celé město nebo jeho části, vybraná architektura) z fantastických či fantomatických dekorací a míst; 3) exponuje problém jedince a celku, davu a samoty, identity a odcizení.¹⁹

V knize *Dva bratři* je Manaus představen že všech výše zmíněných hledisek. Je popsán jak realisticky z historicky podložených faktů a vzpomínek obyvatelů, svou jedinečností působí magicky a pohrává si s problémem osamocení a ztráty totožnosti.

Osamocení jedince ve městě se projevuje jak u jednotlivců v São Paulu, tak v Manausu. São Paulo sice nabízí pracovní uplatnění a růst, avšak má i negativní stránky.

¹⁶ *Dva bratři*, s. 123

¹⁷ *Dva bratři*, s. 38

¹⁸ *Dva bratři*, s. 98

¹⁹ Červenka, s. 405

Svou velikostí a životním stylem vzbuzuje ve člověku pocit samoty, zvláště u přistěhovalců z venkova a maloměst, jako byl tehdejší Manaus.

Yaqub vykreslil životní rytmus v metropoli jen pár slovy. Samota a zima mu nevadily, psal o studiu, o velkoměstském ruchu, o tom, jak vážně a zodpovědně se tu lidé staví k práci. On prý se občas, když jde přes náměstí Republiky, zastaví pod obrovským kaučukovníkem. Líbí se mu, že uprostřed São Paula roste strom z Amazonie, ale pak se už o něm nikdy nezmínil. Z dopisů bylo jasně vidět, jak ho okouzlo nové prostředí a život samostatného člověka, který se odpoutal od rodiny. Tentokrát neodešel žít do nějaké vesnice, ale do velkoměsta.²⁰

Manaus je v knize prezentován jako město na rozdíl od Libanonu, který je chápán jako venkov: *Co Yaqub odjel, Zana neustále opakovala: „Z mého syna se tam stane divoch, pastevec, ra’í. Zapomene mluvit portugalsky a školu ani neuvidí, protože v té vesnici, kde žije tvoje rodina, žádná škola není.“*²¹

Je to město, přesto svou odlehlostí vyvolává v některých obyvatelích komplex méněcennosti, což se projevuje i v konkrétních situacích, kdy se ke svému původu nehlásí: *„Byly to Amazoňanky, ale tvrdily, že pocházejí z Ria, protože věřily, že jim ta lež zajistí početnější publikum.“*²²

Výše uvedené informace dokazují, že Manaus lze označit jako maloměsto. To ovšem platí pouze pro dobu zachycenou v románu, ke konci příběhu se Manaus proměňuje v amazonskou metropoli. Oproti São Paulu, kde žije Yaqub, musí Manaus stále bojovat se svým handicapem zeměpisné polohy a obtížných přírodních podmínek.

Knihy zachycuje hlavní události z manauských dějin, které jsou vyplněny válkami, ekonomickými krizemi, nástupem vojenské diktatury a imigrantskými vlnami. Líčí situaci z pohledu obyvatel, nikoli z vnějšku. Uvádí čtenáře do života obyvatel Manausu v průběhu dvacátého století a pomáhá mu se do dané doby vcítit.

Jezdily tu nákladní i osobní automobily, prodavači cukrových kornoutů zvonili na kovové triangly, sousedé rozestavěli židle do půlkruhu, na kus řeči před setměním, dohřívající svíčky na okenních parapetech osvětlovaly noc ve městě bez světla. Takový byl Manaus za války, jeho obyvatelé se předbíhali ve frontách před řeznictvím či koloniálem a handrkovali se o plátek masa, balíček rýže, sáček fazolí, soli či kávy. Šetřilo se elektrinou

²⁰ *Dva bratři*, s. 54

²¹ *Dva bratři*, s. 13

²² *Dva bratři*, s. 98

a všechno bylo strašně drahé. [...] Povídali si o tom u stolu, o válečných letech, o nouzových táborech na manauských předměstích, kam se uchýlovali bývalí sběrači kaučuku.²³

Rok tisíc devět set šedesát čtyři je spjat s počátkem vojenské diktatury a Hatoum ho prezentuje jako dobu nepokojů. Byly zavřeny školy i kulturní budovy, podnikatelé museli zavřít obchody, ubylo svobody a přibývalo stávek.

Věděl, že Manaus se proměnil v okupované město. Zavřeli školy a kina, v zátocě Rio Negra hlídkovaly vojenské čluny, rozhlas vysílal komuniké Amazonského velitelství ozbrojených sil. Rânia musela zavřít obchod, protože stávka přistavních dělníků vyvrcholila střetem s vojenskou policií. Halim mi radil, abych mimo domov nezmiňoval Lavalovo jméno. Umlčeli i další jména. Černá látka, zakrývající část školní fasády, byla stržena a brána školy zůstala několik týdnů zamčená.²⁴

Zana a Halim, jejichž brazilská identita je propojena k identitou libanonskou, se s jakýmikoli změnami těžce vypořádávají. Zvláště stárnoucí Zana, která se musí postarat o chod domácnosti sama. Umírá manžel Halim i služebná Domingas, Yaqub je v São Paulu, Omar se potlouká po Manausu a Rânia opustila rodný dům a osamostatnila se. Zana se postupem času odpoutává od brazilské totožnosti, vzpomíná na dětství a na libanonského otce Galiba, zapomíná portugalská slova a rozrůstající se Manaus se pro ni stává cizím prostředím.

Obyvatelé města již narození v Brazílii přizpůsobují snadněji. Yaqub si zvykl na život v sãopaulské metropoli a o Manaus nejeví zájem, už jen proto, že ho nepovažuje za domov. Omar je na rozdíl od bratra s místem spjat, tvoří část jeho já. Rânia považuje Manaus za domov, ale změnám se nebrání.

Zbavovala se veškerého otcova harampádí a vyhazovala dokonce i předměty z minulého století, například miniaturní vodnici, která patřila Halimovu strýci. Neslitovala se nad ničím. S vědomím, že pohřbívá svou minulost, jednala sveřepě a rázně.²⁵

²³ *Dva bratři*, s. 20

²⁴ *Dva bratři*, s. 191

²⁵ *Dva bratři*, s. 199

Domingas tráví ve městě a v domě většinu svého života a následně tam i umírá. Její syn Nael je zvyklý na život v libanonské rodině a po jejím rozpadu jako kdyby se neuměl vydat vlastním směrem.

Od poloviny dvacátého století se Manaus postupně proměňuje v metropoli, plní se masou imigrantů, využívá řadu nových technologií a usazeným obyvatelům se postupně odcizuje. „*Spatřil rušné město, se světelnými reklamami v angličtině, čínštině a japonštině.*“²⁶

2.3 Manaus jako křižovatka v románu *Dva bratři*

Manaus, Amazonie i celá Brazílie představují křižovatku etnik, kultur i náboženství v důsledku masivního přistěhovalství ve dvacátém století.

Roku 1890 měla Brazílie téměř patnáct milionů obyvatel, deset let poté již přes sedmáct milionů. Brazílie nabízela mnoho pracovních příležitostí, oblast Minas Gerais byla známá těžbou zlata, města Belém a Manaus bohatla díky kaučuku a São Paulo se proslavilo pěstováním kávy. Na začátku dvacátého století sem přicházeli Italové, Němci, Portugalci, Španělé, Francouzi, Poláci či Ukrajinci, z Asie především Libanonci a Japonci. Před vypuknutím první světové války během pouhých tří let do Brazílie přijelo přes šest set tisíc imigrantů²⁷. Roku 1915 se na území Brazílie přistěhovalo přes milion Italů a během dalších patnácti let už tu žilo přes třicet milionů obyvatel, v padesátých letech dvacátého století sedmdesát milionů²⁸. Dnes v Brazílii žije více než dvě stě osm milionů obyvatel²⁹.

Tyto převratné demografické změny prožívají i hrdinové románu. Dosavadní obyvatelé Manausu jsou přívalem nových obyvatel zaskočeni a vesměs ani nepřijímají likvidaci dosud klidných míst malého města, především agresivní stavební činnost. Vše má sloužit k byznysu. „*Manaus zaplavili cizinci, mami. Indové, Korejci, Číňani... Centrum se hemží lidmi z vnitrozemí... Celý Manaus se mění.*“³⁰

²⁶ *Dva bratři*, s. 218

²⁷ KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. s. 277

²⁸ Srov. KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Vyd. 2., dopl. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-107-1.

²⁹ IBGE: Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística, 2017

<https://g1.globo.com/economia/noticia/2018/08/29/brasil-tem-mais-de-208-milhoes-de-habitantes-segundo-o-ibge.ghtml>

³⁰ *Dva bratři*, s. 215

2.3.1 Etnický a národnostní prostor

Jednou z křížovatek, kterou kniha výrazně zaznamenává, je setkání indiánských kmenů a různých národností. Román představuje město Manaus jako místo, na kterém spolu žijí různá etnika a mnoho národností. S přibývajícím migrací město ztrácelo svou tvář a v průběhu staletí si začalo vytvářet novou identitu – brazilskou. Šlo o směsici mnoha etnik a národností. „*Mísili se tu lidé, jazyky, národnosti, oděvy i tváře.*“³¹

Román *Dva bratři* nás informuje i o náročnosti přizpůsobit se životu v nové zemi. Brazilští imigranti opouštěli své rodné země z vážných důvodů, někoho hnala touha po zlatu a po poznání Nového světa, ovšem hlavní příčinou byly zejména napjatá politická situace nebo válka v rodných zemích. Mnoho lidí tak přijelo do Amazonie pouze s těmi nejdůležitějšími základními potřebami. „*Hodně vytrpěl. Stejně jako mnoho dalších přistěhovalců, kteří přijeli jen s tím, co měli na sobě.*“³²

Avšak ani Brazílie, přesněji Amazonie, se neobešla bez nepokojů. Nebyli to pouze imigranti z jiných zemí, kdo se do Manausu stěhoval. Město se rozrůstalo také příchodem lidí z odlehlých částí Amazonie, kteří se vydávali do města s představou lepší budoucnosti a lehčího života. Mnohým ale život ve městě lepší budoucnost nepřinesl. Chudší obyvatelé žijí zejména na periferiích města, kde si staví svá obydlí. Jsou to indiáni, mulati, další míšenci a další přistěhovalci, kteří nemají finanční prostředky, aby si mohli dopřát lepší životní úroveň.

Když skončila válka, začalo se Halimovi víc dařit. Prodával od všeho trochu zákazníkům z Educandosu, jedné z nejlidnatějších manauských čtvrtí, která se výrazně rozrostla s příchodem válečných sběračů kaučuku z těch nejodlehlejších říčních oblastí Amazonie. Přistěhovali se do Manausu na konci války a podél říčních ramen, na svazích kolem města a volných pozemcích ve městě si postavili obydlí na kůlech. Manaus rostl chaoticky, podle toho, jak přicházeli noví obyvatelé.³³

Nejsnadněji se v Manausu žije lidem evropského původu. Povyšují se nad ostatní a jsou všeobecně respektováni. Potomci francouzsky mluvících rodin pro zbytek lidí představují vzor, přepych a nedosažitelnou budoucnost. Oni sami na sebe nahlížejí jako

³¹ *Dva bratři*, s. 50

³² *Dva bratři*, s. 48

³³ *Dva bratři*, s. 39

na nejlepší, jak je možno vidět například v úryvku knihy, který představuje ženu z belgické rodiny:

Estelitě bylo jedno, co řeknou lidi. Byla nad to povznesená, považovala se za něco lepšího než všichni ti přistěhovalci kolem, žila z legend o minulosti své rodiny a hlavu měla plnou návštěvy belgického krále.³⁴ Neznámým lidem se představovala slovy: „Můj dědeček hostil ve svém domě a na své jachtě belgického krále.“³⁵

Žena si nebuduje novou totožnost, nechce se zařadit mezi obyvatele. Žije minulostí své rodiny a chlubí se jí. Zároveň nabývá pocitu nadřazenosti a spoléhá se na to, že pro ni ostatní s ochotou budou pracovat. „*Nejchladnější srdce měla ta, která jediná byla skutečně bohatá, Estelita Reinosová. Bydlela v přepychovém domě, [...] „Zano,“ zakňourala pokračově falešně sladkým hlasem, „došel by mi tvůj indiánek pro mléko?“*³⁶

Etnická národnostní problematika má ještě jeden zajímavý aspekt. Obyvatelé Manausu, kteří jsou již potomky přistěhovalců, se občas vracejí ke svému původu. Zana, představitelka druhé generace rodiny žijící v Brazílii, nedokáže zapřít své libanonské kořeny: *Zana musela všechno opustit, manauskou přístavní čtvrť, svažitou ulici stíněnou stoletými mangovníky, místo, které pro ni bylo životně důležité skoro tak jako její rodný Byblos, malé libanonské městečko, na něž nahlas vzpomínala...*³⁷ Na sklonku života je návrat ke kořenům ještě patrnější: „*[Zana] pár dní před smrtí, když ležela v nemocnici, prý zvedla hlavu a arabsky, aby jí rozuměla jen dcera a téměř stoletá přítelkyně (a aby si sama byla jistá), se zeptala...*³⁸

Příkladem je i věta, kdy vypravěč Nael říká o Halimovi: „*Občas se zapomněl a přešel do arabštiny...*³⁹ Původ imigrantů se nezapře. Libanonci v protikladu k Evropanům ale nejsou na svou minulost tak pyšní, nebrání se ani změně jména: „*Zana mi postupně vyprávěla věci, o kterých nejspíš věděl jen málokdo. V Byblu ji pokřtili jako Zeinu. V Brazílii se ještě jako dítě naučila portugalsky a změnila si jméno.*⁴⁰

Neodmyslitelným etnikem Amazonie jsou indiáni. Žijí v pralese i u říčních toků Amazonky, do města se dopravují na kánoích. Pokud bydlí ve městě, tak buď na periferiích, nebo v domech přistěhovalců, kterým pomáhají s domácími pracemi. „...*na*

³⁴ *Dva bratři*, s. 81

³⁵ *Dva bratři*, s. 78

³⁶ *Dva bratři*, s. 77

³⁷ *Dva bratři*, s. 9

³⁸ *Dva bratři*, s. 10

³⁹ *Dva bratři*, s. 48

⁴⁰ *Dva bratři*, s. 239

indiánské děti, které pomáhaly matkám, tetám a babičkám sklízet prádlo ze šňůr natažených mezi sloupy svých obydlí na kůlech.“⁴¹

Indiáni, kteří byli nuceni přizpůsobit se přistěhovalcům, museli přejít na křesťanskou víru a seznámit se s civilizací a většinou odlišným způsobem života. V románu pracují jako čišníci, služební, prodavači ryb, chůvy v domácnosti. „*Dva indiánští kluci ze Seringal Mirimu, čtvrti bývalých sběračů kaučuku, roznášeli hostům guaranovou limonádu a kaštanové sušenky.*“⁴²

Sirotkové z indiánských rodin, v románu dívky, jsou umíst'ovány do sirotčinců, kde jsou vyučovány křesťanské víře. Libanonská rodina popisuje služebnou Domingas takto: „*vyzáblá holčička, která k nám přišla s hlavou plnou vši a křesťanských modlitbiček.*“⁴³ I když byla pokřtěna, přizpůsobila se usedlému životu přistěhovalců a naučila se číst a psát, nezapomněla na svůj indiánský původ.

Všechny ty ptáky máma znala, věděla, jaké vydávají zvuky a jak se jmenují, nedočkavě hleděla k nesmírnému obzoru před námi a vybavovala si místo, kde se narodila, poblíž osady São João, na březích řeky Jurubaxi, vzdáleném přítoku Rio Negra. „To je můj domov,“ připomněla Domingas.⁴⁴

Indiáni možnost se osamostatnit nemají, získat lepší práci nebo být svobodní. Pokud se nechají pokřtít, jsou přijímáni společností o trochu lépe. Mají štěstí, pokud pracují pro někoho, kdo je nezneužívá. Ale neustále touží po svobodě.

...Domingas, vyzáblé indiánce, napůl služce, napůl chůvě, „šiléné po svobodě“, jak mi prozradila později, poražená, vyčerpaná, omámená kouzlem rodiny a tolik podobná ostatním služkám ze sousedství, které řádové sestry v misiích vychovaly, naučily je číst a psát, ale ony pak žily v pokojích s okny do dvora a s výhledem na plot snily o svobodě.⁴⁵

Indiáni sní o rovnocennosti, lásce, domovu. Domingas ví, že ji v životě nečeká vlastní dům ani rodina. Když Yaqub na zahradě zažívá milostnou scénu se svou dívkou Lívií, Domingas je sleduje a přála by si, aby Yaqub miloval ji a mohla prožívat to stejné.

⁴¹ *Dva bratři*, s. 15

⁴² *Dva bratři*, s. 23

⁴³ *Dva bratři*, s. 59

⁴⁴ *Dva bratři*, s. 68

⁴⁵ *Dva bratři*, s. 62

„S pusou dokořán tu scénu sledovala, a když odcházela, měla v ústech vyprahlo, žíznila po tom být sama součástí toho výjevu.“⁴⁶

Vypravěč celého příběhu Nael, po matce indiánského původu a po otci s libanonskými kořeny, je svou rozpolcenou totožností zmaten. Nezná nic o své minulosti ani kdo je jeho otcem. Být míšenec představuje boj s vlastní identitou, znamená to vlastně nepatřit nikam.

O sobě jsem nevěděl nic, jak jsem přišel na svět ani odkud jsem se vzal. O původu, o kořenech. Neznal jsem svou minulost, pulzující životy mých předků. Dětství bez jakéhokoliv znamení původu. Jako když necháte dítě v loďce uprostřed prázdné řeky, dokud je jeden z břehů nepřijme.⁴⁷

Nael sice má svobodu studovat a v neděli dělat, co ho baví, zato má spoustu povinností a společensky je řazen do nižší třídy.

„Zana si denně vymýšlela stovky úkolů, na zemi, na zdech nebo na nábytku nesmělo zůstat ani smítko, ani muška. Každý den jsem musel leštit sošku světice na malém oltářiku na fasádě. Kromě toho tu byli ještě sousedé. Ti lenoši prosili Zanu co chvíli o službičku.“⁴⁸

Navzdory vnímání rozdílů mezi etniky a národnostmi autor nahlíží na všechny obyvatele objektivně, považuje je za rovnocenné a žádné etnikum ani národnost nepovyšuje.

2.3.2 Kulturní prostor

Jestliže kulturu chápeme jako všechno, co vytvořil člověk, pak jsou kulturní odlišnosti patrné i na životě obyvatel města Manaus. Lidé, kteří imigrovali do Amazonie, s sebou přinesli mnoho zvyků a kulturních prvků ze zemí původu. Kulturní projevy se zde poté kříží, protínají nebo splývají. Každá rodina má navíc ještě „svoje“ tradice. Smícháním všech možných tradic a zvyků vznikají ty nové, brazilské, které mohou mít národní, regionální i lokální charakter. Obyvatelé Manausu například každou neděli tráví čas

⁴⁶ *Dva bratři*, s. 42

⁴⁷ *Dva bratři*, s. 67

⁴⁸ *Dva bratři*, s. 77

venku. „*Nešel se vykoupat do řeky, dokonce ani v neděli, kdy Manausané vycházejí na slunce a město se sblíží s černými vodami své Rio Negro.*“⁴⁹

K dalším aktivitám obyvatel patří oslava tradičních svátků a sportování. „*Pohrdal svatojánskými slavnostmi, tancem tipiti k oslavě úspěšné sklizně, závody ve veslování, bály na palubách italských lodí a fotbalovými zápasy v Amazonském parku.*“⁵⁰

Manauské noci doprovázejí velké večírky, které jsou plné tance a hudby, například chorinha⁵¹, jak je uvedeno v románu. „*Ani otec nechápal, proč syn rezignoval na mládí, na rozjásané slavnosti a na milostné písně, jejichž tóny plnily manauské večery.*“⁵²

Noví obyvatelé si často indiánskou kulturu adoptují, např. tanec tipiti, podobně jako názvy rostlin a ptáků: „*Ale učil se dál, hláskoval, zpíval slova, dokud mu názvy ryb, rostlin a plodů, všechna ta zapomenutá slova jazyka tupí, správně nepasovala do úst.*“⁵³

Z indiánských zvyků si přistěhovalci osvojili způsob dopravy na kánoi a přistěhovalecké děti se stejně jako ty indiánské ve volném čase plaví o řece. Příroda neodmyslitelně patří k jejich životu, podobně jako k tomu indiánskému:

dojal ho pohled na barevné loďky kotvící v říčních ramenech, kde se kdysi s bratrem a otcem plavili na kánoi se slámovou stříškou. [...] Honičky na plážích kolem vysychajícího říčního koryta a výpravy po řece, někdy až do Careira na druhém břehu Rio Negra, vraceli se s koši plnými ovoce a ryb. S bratrem běhali po domě, honili se v zahradě a harpunovali ještěrky. Když přišlo, oba šplhali do větví kaučukovníku v zahradě za domem...⁵⁴

Příroda člověka vybízí k tomu, aby chodil bos a provozoval venkovní aktivity, v románu například konkrétně pouštění draka, které má dávnou historii v Číně: „*Chtěl taky běhat bosý a nebát se, že si spálí chodidla na makadamu rozžhaveném odpoledním sluncem, vyskočit do výšky a chytit za šňůru nebo ocas papírového draka, líně kroužícího volným prostorem.*“⁵⁵

⁴⁹ *Dva bratři*, s. 29

⁵⁰ *Dva bratři*, s. 29

⁵¹ Chorinho, choro: brazilský hudební žánr, který vznikl v 19. st. v Rio de Janeiru

⁵² *Dva bratři*, s. 29

⁵³ *Dva bratři*, s. 28

⁵⁴ *Dva bratři*, s. 15

⁵⁵ *Dva bratři*, s. 16

K tropickému prostředí Amazonie neodmyslitelně patří i houpací síť, ve které lidé odpočívají nebo i spí. V románu se nejvíce objevuje jako místo k relaxaci, je oblíbeným místem líného Omara. „*Jednou když se Omar jen v trenýrkách povaloval v síti až do oběda, do něj otec strčil a řekl: „Nestydiš se takhle žít? Hodláš strávit celý život v téhle ušmudlané síti, s tímhle obličejem?“*⁵⁶

Oproti tomu je dějištěm dobrodružných příběhů a tajemství, jak síť vnímá Yaqub, když leží v síti se služebnou Domingas a svěruje se jí.

Výrazný kulturní projev, který se opakovaně v díle objevuje, je způsob stravování. Manausané mají sestavený jídelníček z lokálních produktů, jako je kupříkladu mango, maniok, kakao nebo treska, taktéž ale rádi vyhledávají kuchyni své rodné země. Na příkladu rodiny lze dokázat, že stravovací návyky z rodné země přetrvávají. V románu Halim denně navštěvuje restauraci Byblos, pojmenovanou podle libanonského města, která kombinuje kuchyni libanonskou a manauskou: „*nakonec tam uždíboval rybu, plněný lilek nebo kousek smaženého sladkého manioku každé dopoledne, pak vytáhl z kapsy lahvičku araku...*“⁵⁷ K typickým amazonským jídlům patří zejména sušená ryba arapaima s praženým maniokem a kaštanovými zákusky.

Identifikačním prvkem obyvatel Brazílie se v průběhu času od obsazení tohoto území Portugalci stává portugalština. Totéž platí o Amazonii. Imigrační proudy zaplavují zemi různými světovými jazyky, nicméně je patrná snaha nových obyvatel přejít z mateřského jazyka na jazyk úřední. Portugalštinu se snaží všichni naučit také proto, aby se domluvili navzájem. Zároveň používají svůj mateřský jazyk nadále, a to zejména v rodině. Některá slova z mateřského jazyka však používají i před lidmi, kteří mluví jazykem jiným. Uchovávají v sobě vzpomínky z rodných zemí a rádi si je navzájem vyprávějí. I přes různé jazyky jim nedělá problém dorozumět se. V románu se přistěhovalci pravidelně setkávají v restauraci Byblos:

Od samého začátku sloužil Byblos jako místo, kde se setkávali Libanonci, Syřani a maročtí Židé, [...] Mluvili směsí portugalštiny, arabštiny, francouzštiny, a španělštiny, a jeden přes druhého tou hatmatilkou vyprávěli příběhy svých toulavých životů a příboj hlasů sem přinášel nejrůznější témata jako ztroskotání lodi, černou horečku v osadě na řece Puruse, šejdířství, incest, dávné i docela čerstvé vzpomínky, ještě živou bolest, ještě planoucí lásku, ztrátu zahalenou do smutku, naději, že dlužníci dostojí svým závazkům.

⁵⁶ *Dva bratři*, s. 31

⁵⁷ *Dva bratři*, s. 45

A tak se jedno, pilo, kouřilo, a z vyprávění se stal rituál, který se protahoval až přes siestu.⁵⁸

Ve vypjatých situacích, například při afektu, přecházejí ovšem do svého mateřského jazyka. Například Zana se rozčiluje, v jakém stavu se Yaqub vrátil z Libanonu: „*Chudák! Ya haram ash-shum!*“⁵⁹

Opačný případ, zapomenout nebo odmítnout kulturní rysy a morálku rodné země, je snazší, pokud člověk chtěl zároveň odmítnout všechno, co je s tou zemí spojeno. Yaqub po pěti letech nechtěného pobytu v Libanonu potlačil jakoukoli vazbu na rodnou zem – Brazílii. Vrací se jako chudý venkovan, nic s sebou nemá, jen starý tlumok. Mluvit portugalsky téměř zapomněl, dokonce mu nevádí vymočit se před lidmi přímo na ulici. V jeho případě je zajímavé, že rezignace je zřejmě jeho povahovým rysem. Podobně po návratu do Brazílie popírá Libanon.

„Baba?“ A vzápětí čtvero polibků na tváře, dlouhé objetí, arabská slova na uvítanou. [...] a syn před zraky lidí kolem otevřel tlumok a vytáhl jakýsi balíček, otec spatřil plesnivé chleby a krabičku suchých fiků. To je všechno, co z Libanonu přivezl? Žádný dopis? Ani dárek? Ne, v tlumoku nic dalšího nebylo, ani oblečení, ani dárky, nic! Vzápětí Yaqub arabsky vysvětlil, že strýc, otcův bratr, s Yaqubovým návratem do Brazílie nesouhlasil.“ [...] Viděl Yaqubův křečovitě stažený obličej, viděl, jak syn spěšně vstává, rozepíná si kalhoty a uprostřed Cinelândie u zdi baru močí. Trvalo to několik minut, ale zjevně se mu ulevilo a bylo mu docela jedno, že se mu kolemjdoucí smějí. Halim sice vykřikl: „Ne, tady nesmíš...“, ale syn mu nerozuměl, nebo předstíral, že mu nerozumí. [...] Dálka nezměnila gesta a reakce, které jim byly společné, způsobila však, že Yaqub zapomněl některá portugalská slova. Mluvil málo, jednoslabičně či v krátkých větách; mlčel, kdykoliv to bylo možné, a občas, i když by neměl.⁶⁰

⁵⁸ *Dva bratři*, s. 44

⁵⁹ *Dva bratři*, s. 21

⁶⁰ *Dva bratři*, s. 12-14

2.3.3 Náboženský prostor

Náboženství, víra a její vyznávání je výrazný kulturní prvek, který je úzce spojen s etniky a národy. Původní obyvatelé Amazonie byli vyznavači přírodních kultů. S kolonizací Jižní Ameriky souvisí i tzn. duchovní conquista, jejíž cílem bylo šířit křesťanství. Jako první přicházejí jezuité, zakládají misionářská centra a přivádějí indiány na křesťanskou víru. I po staletích zůstává v indiánech skryta jejich víra původní, kterou nemohou, ba ani nechtějí potlačit. Domingas je naopak příkladem, kdy se indiáni stanou věrnými křesťany. Domingas byla vychována v sirotčinci a křesťanskou víru praktikovala i v libanonské rodině, kde sloužila. Náboženství může lidi i sblížovat.

Zana, hlavní postava, je také křesťanka. Její vztah k Domingas je důkazem, že víra spojuje. „*Co všechno dokáže víra,*“ řekl. „*Sblížit protiklady, nebe a zemi, služku a paní.*“⁶¹ Zana považuje Domingas za lepšího člověka díky její křesťanské víře. Je to opravdu něco, co mají společné, a to víru v jednoho Boha. „*Zana si však vzápětí vzpomněla, jak se s Domingas modlily, vyzývaly stejného Boha, stejné světce, jak je to spojovalo.*“⁶² Každá z nich chápe křesťanské zásady po svém.

Křesťanka Zana se provdala za libanonského muslima. Jejich soužití je láskyplné. Halim však muslimskou víru důsledně nepraktikuje. Zanino okolí však Halima nepřijímá. I přes neradikální vyznávání islámu se v Manausu potýká s kritikou, nepříjemnostmi a opovrhováním a stává se terčem pomluv a předsudků. Většina křesťanů vztah s muslimem zavrhuje, jak je napsáno v kapitole, kde muslim Halim usiluje o křesťanku Zanu:

Maronitské křesťanky z Manausu, staré i mladé, se nemohly smířit s představou, že by si Zana vzala muslima. Věčně postávaly před Byblem a dávaly sloužit mše za to, aby se za Halima neprovdala. Mezi lidmi i před Bohem šířily pomluvy, že je to jen obyčejný škatulář, pouliční hokynář, venkovan, mohamedán z jiholibanonských hor, obléká se jako trhan, celé dny se pochlukuje po manauských ulicích a náměstích.⁶³

Amazonie je prostorem, kde spolu různá náboženství musejí žít. Někdy se střetávají, jindy se tolerují.

⁶¹ *Dva bratři*, s. 60

⁶² *Dva bratři*, s. 63

⁶³ *Dva bratři*, s. 49

3 Amazonie jako křižovatka v románu *Sirotkové ráje*

3.1 Sirotkové a Eldorado

Na počátku stojí otázka, co spojuje novelu *Sirotkové ráje* s předchozím autorovým dílem *Dva bratři*. Dějištěm příběhu je opět Amazonie, přesněji město Manaus, ale i další amazonská města, jako Belém. Je zřejmá nutkavost autora vracet se k tématům, která souvisejí nejenom s reálným životem, ale která jsou v pozadí a která se zřejmě nikdy nepodaří rozkrýt. Nedají mu spát především mýty. Atmosféra této oblasti je tajemná.

Novela *Sirotkové ráje* byla vytvořena pro mezinárodní projekt Mýty. Nakladatelství Canongate požádalo Miliona Hatouma o převyprávění starých mýtů inovačním způsobem. Mottem projektu je: „*Chceme ten příběh převyprávět znovu.*“⁶⁴

Geneze příběhu novely *Sirotkové ráje* má poněkud jiné kořeny než příběh *Dvou bratrů*. Děj se odehrává ve stejné době, ale autor je zaměřuje na obchodnickou rodinu. V doslovu knihy prozrazuje reálnou inspiraci vyprávění, o kterém slyšel od svého dědy. Stylizace příběhu, jeho transformace, se zprostředkuje ústy autorova vypravěče – Arminta Cordovila, hlavního hrdiny příběhu. Autor cítí potřebu převyprávět hluboký zážitek z dětství a zprostředkuje ho čtenáři právě ústy Arminta. Ten jako dědic bohatého rodu Cordovilů přebírá majetek po otci, majitele několika lodí. Autor prostřednictvím hlavního vypravěče prochází dějinami Manausu a tentokrát ho zajímají sociální poměry. Zároveň vstupuje do tajemné oblasti mýtů, které existují na pozadí reálných životů. Hrdina je od mládí mýty obklopen a pokouší se mnohem intenzivněji proniknout ke kořenům indiánské kultury. Sám se pak stává aktérem, hrdinou mýtu. Na povrch se tak dostávají dvě důležitá témata, která čtenáře vracejí k tématu křižovatka.

Jedna stránka jeho osobnosti je reálná. Jako dědic bohaté rodiny Cordovilů je nucen převzít odpovědnost za rodinný majetek a postavit se tváří tvář problémům, které obchodní činnosti přinášela, a to dluhy po otci, ztroskotání lodě a veškerou administrativu. Cítil povinnost pobývat a pracovat v přístavu.

Stále více se ukazuje sociální nerovnost. Narůstá s příchodem ekonomických změn spojených s úpadkem obchodní činnosti. Vypravěč vnímá společenské rozdíly, proto jim věnuje pozornost. Předmětem zkoumání se tak mohou stát další dvě tváře

⁶⁴ Srov. titulní strana knihy *Sirotkové ráje*

Manausu, tak jak je autor ztvárnil v novele *Sirotkové ráje*. Obraz sociálních poměrů je velmi reálný, až naturalistický. Je z něho cítit angažovanost vypravěče, potažmo samotného autora. Opírá se o historická fakta. Jeho schopnost plasticky zobrazit i na fiktivních postavách jeden z ožehavých problémů, který byl přítomen v historii města, nabízí příležitost jako jedno ze stěžejních témat pro hledání křižovatek.

Dinaura je indiánská sirota, která vyrůstá u karmelitánek. Zastupuje početnou skupinu indiánských dětí, které ztratily rodiče a jsou vychovávány v kláštorech. I toto téma spojuje *Sirotky ráje* s románem *Dva bratři*. Polovičním sirotkem je i vypravěč Arminto, kterému při porodu zemřela matka. Rájem je chápána vysněná země, ve skutečnosti jde o zlaté město Eldorado⁶⁵. Tento mýtus byl dlouho zasazován do území Amazonie. Autor propojil mýtus Eldorada s mýtem Zakletého města. Eldorado je chápáno jako zlaté město, synonymum Manausu, dále jako obchodní německá loď rodiny Cordovilů a jako zakletý ostrov a jezero na něm. Sirotci v „ráji“ jsou aktéři mýtů. Arminto je sirotek a svůj reálný život spojuje zcela přirozeně s indiánskou kulturou, protože byl vychován indiánskou chůvou a zamiloval se do indiánské sirotky. Jeho život je hledání ztracené lásky a snaha zorientovat se v kouzelném světě mýtů. To je zajímavá druhá část města Manaus.

3.2 Manaus jako křižovatka bohatství a chudoby

Ekonomika Manausu zažila několik zvrátů. Kniha zachycuje fáze vývozu kaučuku, dlouho hlavního vývozního produktu. Popisuje začátek jeho pěstování, úpadek poptávky po kaučuku v období první světové války i kvůli pěstování kaučuku v Asii: „...a přitom jsem věděl, že válka v Evropě poškozujee vývoz kaučuku. Válka a sazenice gumovníku v Asii.⁶⁶ Vývoz kaučuku se zhroutil.“⁶⁷

Pozornost věnuje i následnému obnovení produkce kaučuku ve třicátých letech dvacátého století za vlády Getúlia Vargase. Tehdy se obyvatelé Brazílie houfně přesouvali za prací do velkých měst.

⁶⁵ Původní název výstižnější; Orfaõs do Eldorado, tedy „Sirotkové Eldorada“

⁶⁶ *Sirotkové ráje*, s. 50

⁶⁷ *Sirotkové ráje*, s. 64

„Prezident Vargas prohlásil, že Spojenci potřebují náš latex a že všichni Brazilci udělají všechno pro to, aby země Osy byly poraženy. A tak tisíce Brazilců ze Severovýchodu šly pracovat na gumovníkové plantáže.“⁶⁸

Kaučuk byl důvodem růstu Manausu, a to jak ekonomicky, tak populačně. Od začátku dvacátého století se město přeměňuje v metropoli, která postupně ztrácí pralesní obraz a mění se v moderní město plné vyspělých technologií a zaměstnání:

„V Manausu bylo všechno: elektrina, telefon, noviny, kina, divadla, opera.“⁶⁹ Všechno se rozrůstalo: Manaus, vývoz kaučuku, pracovní příležitosti, obchod, turistický ruch. Dokonce i prostituce.“⁷⁰

Důležitým se stává i chov dobytka, hlavní důvod odlesňování amazonského pralesa. Na vývoz hovězího masa do dalších částí Brazílie upozorňuje vypravěč v knize v pasáži, kdy amazonští statkáři zamýšlejí dovážet maso z jiných částí Amazonie do nejbližšího velkoměsta, Manausu: *„Statkáři mysleli jen na vývoz masa do Manausu.“⁷¹*

Náročná situace a ekonomické výkyvy mají dopad na život obyvatel města. Kdo může, stěhuje se pryč. Obyvatelé odcházejí do měst, která nabízejí více možností, jako je Salvador, Recife nebo Rio de Janeiro. Někteří odjíždějí do Evropy. Ve stejnou dobu však Manaus přijímá nové obyvatele evropského původu, kteří se rozhodli vyzkoušet život v Novém světě. A to i z důvodů válek a nepokojů v jejich rodných zemích. Evropská kultura je přítomna všude.

Evropané staví budovy v evropských architektonických stylech, do Manausu se dováží evropské zboží a otevírají se restaurace s evropskou kuchyní. V novele je příkladem Německá pivnice na břehu řeky: *„Dělali, co se kde namanulo, pracovali v pekárnách a v Německé pivnici.“⁷²*

Mezi další přistěhovalce patří například Japonci nebo Angličané, kteří si staví vlastní čtvrtě. Lepší postavení mají Francouzi, kteří zde staví jedinečné budovy, např. Paris n^o América, název, který reprezentuje budovu i obchod s evropskými látkami. *„V obchodě „Paříž v Americe“ jsem koupil kusy švýcarského organdinu a italského a francouzského hedvábí...“⁷³*

Místem protnutí vývozu a dovozu zboží společně se starými a novými obyvateli je známý manauský přístav, který byl dlouho jediný možný způsob dopravy do města.

⁶⁸ Sirotkové ráje, s. 132

⁶⁹ Sirotkové ráje, s. 20

⁷⁰ Sirotkové ráje, s. 43

⁷¹ Sirotkové ráje, s. 106

⁷² Sirotkové ráje, s. 17

⁷³ Sirotkové ráje, s. 111

„Srdce a oči Manausu jsou v přístavištích a na nábřeží Rio Negra. Velká přístavní zóna se hemžila obchodníky, rybáři, uhlíři, nosiči, podomními obchodníky.“⁷⁴

Přístav je v období politických změn a s následným zhoršením ekonomické situace odpovědný za životní úroveň v celém Manausu, který je na lodní dopravě vzhledem ke svému geografickému umístění závislý. V období první světové války řeší Brazílie vnitřní konflikty. Vláda zvyšuje poplatky, obchodníkům ztěžuje podnikání a ekonomická situace se odráží v životech obyvatel města. Objevují se četné nepokoje.

Viděl jsem, že lidé jsou podráždění, pobouření. Všechno působilo absurdně a agresivně. V krátkém čase se nálada v Manausu změnila. [...] nadával na neuvěřitelné daně, na výši celních poplatků, na špatné fungování přístavu, na zlořády v naší politice.⁷⁵

Ekonomické výkyvy podporují rozdělení obyvatel na bohaté a chudé. Mezi chudé patří původní obyvatelé, indiáni, jejichž kultura a životní styl byly silně ovlivněny a potlačeny příchodem imigrantů, kteří indiány využívali na podřadnou práci a nutili je vzdát se své víry a kultury. Rychlé vymírání indiánů a otrocká práce byly příčinou, že v Manausu přibýlo indiánských sirotků. Ti jsou v románu představeni jako mladé dívky, které musely přejít na křesťanství a učit se evropským zvyklostem. V příběhu hrají důležitou roli, jak už prozrazuje i samotný název *Sirotkové ráje*.

Domníval se, že sirotky se jen modlí, šijí a studují, ale ony toho dělaly mnohem víc: dopoledne pracovaly na zahradě, utíraly prach na oltáři a na sochách světců a pomáhaly s úklidem dormitáře a tříd. Večer po vyučování se chodily s karmelitánkami modlit do kaple a vzdávat Bohu díky. Před spaním šily. Dozvěděl jsem se také, že jednou týdně pobývaly v ústraní. Každá sirota zůstala sama v tmavém pokoji a modlila se celý růženec před srdcem Ježíšovým, ozářeným plamenem jediné svíčky [...] Učily se portugalštinu a bavit se v indiánském jazyce měly zakázáno.⁷⁶

Chudí jsou také přistěhovalci ze severovýchodu a jiných odlehlých částí Brazílie a bývalí sběrači kaučuku, kteří ztrácejí zaměstnání a jejich finanční situace jim nedovoluje vrátit se domů. Jsou nuceni zůstat ve městě a žít až v nelidských podmínkách. Staví si

⁷⁴ *Sirotkové ráje*, s. 23

⁷⁵ *Sirotkové ráje*, s. 28

⁷⁶ *Sirotkové ráje*, s. 54-55

domy na kůlech i tábory podél řeky. Chudí dospělí využívají děti k tomu, aby jim obstaraly jídlo.

Jezdil jsem tramvají po městě, viděl jsem obydlí na kůlech i chatrče na předměstí a na břehu říčních ramen v centru i tábory, v nich přespávali bývalí sběrači kaučuku. Viděl jsem děti, kterým někdo uštedřil kopianec, když se snažily sehnat nějaké jídlo nebo žebrať na ulici u krčmy Alegre, Italské továrny na potraviny a před restauracemi.⁷⁷

Mnoho imigrantů přijíždí do Manausu za prací a vírou v lepší budoucnost, pokud si ale neseženou práci, končí na ulici. Nemají peníze. Nemohou si zaplatit ubytování nebo jídlo. Sociální rozdíly se prohlubují. Chudí v bohatých vyvolávají nejistotu a strach. „*Problém představovali chudí, vláda nevěděla co s nimi. Náměstí se probouzela poseta starými novinami, na nichž nocovaly celé rodiny...*“⁷⁸ Společnost chudé nepřijímá, nahlíží na ně s odstupem, jako by všichni chudí byli nebezpeční nebo odsouzení k izolaci. „*Viděl jsem dívky z bohatých rodin, stojící od nich stranou, a skupinku chudých Tapujek, stydlivě postávajících opodál.*“⁷⁹

3.3 Manaus jako křižovatka reálného a mytického světa

Novela *Sirotkové ráje* zachycuje reálnou podobu Manausu, ale ta se ve stejné rovině prolíná s jeho fiktivní mytickou podobou, která odkazuje na původní indiánskou kulturu a dodnes je její neodmyslitelnou součástí.

Manaus je v knize prezentován jako reálné město v srdci amazonského pralesa, které se vyznačuje svým unikátním propojením civilizace a přírody. Když turisté přijíždějí do města, diví se, jak se na takovém místě mohou nacházet velkolepé stavby v evropském stylu, jako je například divadlo Amazonas. „*Vždycky velice toužili poznat divadlo Amazonas, nechápali, jak může v pralese existovat tak kolosální stavba.*“⁸⁰

Novela zachycuje především okolí manauského přístavu, ale také periferii, centrum, břehy řek. Navíc čtenáře vtahuje to místní kuchyně, dokonce i neznalému

⁷⁷ *Sirotkové ráje*, s. 77

⁷⁸ *Sirotkové ráje*, s. 26

⁷⁹ *Sirotkové ráje*, s. 58

⁸⁰ *Sirotkové ráje*, s. 25

čtenáři předkládá obraz jídelníčku obyvatel státu Amazonas. „*Po koupeli podávala oběd: fazole s dýní a maxixe, rybu na rožni a maniokovou moučku s želvími vejci.*“⁸¹

Zároveň novela dokáže zaujmout svým propojením reálného světa a onoho smyšleného světa plného indiánských legend a mýtů. Postavy novely oba světy prožívají. Mnoho cestovatelů se do Nového světa vydávalo hledat tzv. Eldorado⁸², zlaté město. Španělský dobrodruh Francisco de Orellana⁸³ tvrdil, že se toto místo nachází mezi řekami Orinoco a Amazonka a roku tisíc pět set čtyřicet jedna se ho vydal hledat. Po jeho stopách šlo postupně mnoho dobyvatelů, ovšem žádné zlaté království nenašli. Eldorado zůstalo mýtem.

V novele *Sirotkové ráje* mýtus o Eldoradu představuje jednu z podob tzv. Zakletého města, dalšího mýtu Jižní Ameriky, který je indiánskými kmeny umístěn na dno řeky. Zlaté město bylo situováno na území Manausu, proto dlouho představovalo jeho synonymum. „*Kdysi to byla synonyma, řekl: Osadníci zaměňovali Manaus neboli Manou s Eldoradem. Hledali zlato Nového světa v jednom městě pod vodou nazývaném Manoa. To bylo skutečně zakleté město.*“⁸⁴

Eldorado nepředstavuje pouze Zakleté město, ale i loď rodiny Cordovilů, dále ostrov, kde údajně žije ztracená Dinaura, dokonce i jezero. „*spatřili jsme ostrov Eldorado [...] Na konci pěšiny jsme uviděli jezero Eldorado.*“⁸⁵ Eldorado má v knize více podob, ale vždy představuje něco neuchopitelného, nemožného získat – nakonec i loď jménem Eldorado ztroskotá.⁸⁶

Řeka je výchozím bodem pro vstup do bájného světa. Indiánské kmeny ve svých mýtech dávají zvířatům symbolický rozměr. Zvířata jsou ta, která člověka zaklejí a vtáhnou do Zakletého města. V novele jsou nositeli symbolu růžový delfin boto nebo anakonda, která obyvatele očaruje a unese na dno řeky. „*V přístavu Vila Bely někdo rozšířil, že ta sirota je anakonda, která mě pozře a potom mě odvede do města na dně řeky.*“⁸⁷

Hlavním symbolem knihy je voda, která vedle města Manaus propojuje svět reálný a mytický. Řeka v reálném světě příběhu reprezentuje obchodní uzel, způsob dopravy a obživy, odpočinku, života i smrti. „*...vykřikne: Arminto Cordovil je blázen. A*

⁸¹ *Sirotkové ráje*, s. 33

⁸² Eldorado. nestránkováno <http://www.tajemstvi.mysteria.cz/eldorado.htm>

⁸³ Biography of Francisco de Orellana, Discoverer of the Amazon River. nestránkováno <https://www.thoughtco.com/biography-of-francisco-de-orellana-2136568>

⁸⁴ *Sirotkové ráje*, s. 138

⁸⁵ *Sirotkové ráje*, s. 142

⁸⁶ *Sirotkové ráje*, s. 72

⁸⁷ *Sirotkové ráje*, s. 45

to jen proto, že se celé odpoledne dívám na řeku.“⁸⁸ mohl jsem cítit život, který přicházel od vody.⁸⁹ Mytický svět řeku uchopuje jako lepší svět, svět bez starostí. Člověku přináší pocit uvolnění a svobody, nový začátek. „Jedna indiánka, jedna Tapujka z města, cosi říkala a ukazovala na řeku. [...] Ted' bude žít s milencem na dně řeky. Chce žít v lepším světě, v němž není tolik utrpení a neštěstí.“⁹⁰

Autor dokázal do takto krátkého příběhu umístit i další indiánské mýty, které Evropanům mohou připadat poněkud absurdní, až směšné. Všechny zmíněné mýty ale mají jedno společné – ženu a domovské prostředí Amazonie, jak lze dokázat i na dvou následujících zmíněných mýtech:

...příběh o muži s dlouhým penisem, tak dlouhým, že se táhl přes celou Amazonku, proťal ostrov Svatého Ducha a kdesi v Zrcadle měsíce se na něj chytila jedna dívka. Potom se úd omotal muži kolem krku, a zatímco on se svíjel, jak se dusil, ta dívka se ptala se smíchem: Tak kdepak je ten natažený penis?⁹¹

Jeden z těch podivných příběhů, ten o uříznuté hlavě, mě děsil. O ženě rozdělené na dvě části. Její tělo vždycky vychází pro jídlo do jiných vesnic, zatímco hlava vyletí a přilepí se k manželovu rameni.⁹²

Obě Hatoumova díla, román *Dva bratři* i novela *Sirotkové ráje*, jsou bohatým zdrojem zajímavých témat, která se nevztahují jenom k městu Manaus. Jsou přítomna v celé rozsáhlé oblasti Amazonie a mohou být inspirací pro čtenáře, aby hledal v autorově tvorbě něco víc, než jen samotný syžet. Aby ocenil i nepřeborné množství detailů, které dokreslují obraz skutečné Amazonie.

⁸⁸ *Sirotkové ráje*, s. 15

⁸⁹ *Sirotkové ráje*, s. 36

⁹⁰ *Sirotkové ráje*, s. 11

⁹¹ *Sirotkové ráje*, s. 12

⁹² *Sirotkové ráje*, s. 13

Závěr

Cílem práce bylo najít důkazy pro složitost Amazonie. Šlo o hledání křižovatek z různých úhlů pohledu. Došla jsem k závěru, že pojem křižovatka lze chápat několika způsoby. Amazonie jako místem setkání, střetu nebo prolnutí více prvků. Představuje setkání dvou řek, které se však v jednom korytu nemíchají; je místem setkání, střetu i prolnutí tradičního s neznámým; symbolizuje střet bohatství a chudoby; zobrazuje setkání, prolnutí i střet etnik, kultur a náboženství; nabízí setkání a prolnutí reality a mytického světa; setkání divoké přírody s evropskou architekturou... Vhledem k tomu, že v některých případech se tyto prvky pouze setkávají, jindy se střetávají nebo protínají, soudím, že název křižovatka byl zvolen správně.

Při porovnání reálných faktů o Amazonii a amazonského města Manaus s autorovou prezentací těchto míst jsem došla k názoru, že obraz je věrohodný a lze na něm demonstrovat reálnou jedinečnost této oblasti. Bakalářská práce dokázala specifičnost Amazonie na základě dílčí analýzy románu *Dva bratři* a novely *Sirotkové ráje*, a to následujícími způsoby:

První kapitola vykreslila Amazonii jako zeměpisnou oblast v Jižní Americe. Stručně nastínila její historii a její krajinnou specifičnost. Druhá část se detailněji věnuje hlavnímu městu státu Amazonas, Manausu, který je svou polohou a postavením v pralese jedinečným spojením přírody a civilizace. I zde je zobrazena jeho historie a dějinné zvraty dvacátého století. Důležitým tématem je imigrace. Ve třetí části práce je přestaven brazilský spisovatel Milton Hatoum a jeho spojitost s Amazonií.

Druhá kapitola rozebírá román *Dva bratři* a hledá v díle důkazy pro křížení, střety a prolínání etnik, národů, kultur a náboženství.

Třetí kapitola se zaměřuje na problematiku chudoby, bohatství a přítomnosti mýtů v životě obyvatel zobrazenou v díle *Sirotkové ráje*.

Závěr vyplynul ze sběru dat o Amazonii, po studiu faktů souvisejících s dějinami Manausu, po seznámení se s životem a dílem autora Miliona Hatouma a za použití v úvodu uvedených metod. Poznatky získané rozborem Hatoumových děl mohou posloužit k lepšímu pochopení problému přistěhovalectví do Brazílie.

Resumé

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo prostřednictvím literární analýzy nalézt ve dvou prózách Miliona Hatouma, v románu *Dva bratři* a v novele *Sirotkové ráje* nejrůznější zobrazení Amazonie, která je velmi složitou oblastí severozápadní části Brazílie. Tento specifický prostor lze na základě dílčích cílů práce chápat jako průsečík četných křížovatek zahrnujících historickou, kulturní, politickou, ekonomickou i náboženskou sféru.

Práce je rozdělena do tří částí. První faktograficky představuje celou zeměpisnou oblast Amazonie. V samostatné podkapitole se zabývá městem Manaus, které je svou polohou v nepřístupném pralese jedinečným spojením divoké přírody a civilizace. Prostor je rovněž věnován životopisu Miliona Hatouma, který je s oblastí bytostně spjat, s přihlédnutím k zásadnímu tématu jeho tvorby, imigrace.

V druhé části práce je analyzován román *Dva bratři*, který zachycuje osobní pátrání po vlastní i národní identitě na pozadí prolínání i střetů nejrůznějších národních i kulturních, podobně jako náboženských dispozic.

Část třetí se zaměřuje na problematiku chudoby, bohatství a přítomnosti mýtů v životě obyvatel, jak je zobrazena v díle *Sirotkové ráje*.

Detailní analýzou textů uvedených titulů, srovnáním stěžejních motivů a shodných rysů v obou dílech se potvrdilo, že název křížovatek je vhodně zvolen, protože Amazonie je území, kde se protínají nejrůznější etnika a národy, kultury a náboženství, bohatství a chudoba, reálné a mytické.

Resumo

O objetivo principal desta tese de bacharelado era encontrar, através da análise literária das novelas de Milton Hatoum – Dois Irmãos e Orfãos do Eldorado, as vistas variadas da Amazônia que é um lugar muito complicado do norte do Brasil. Esse espaço específico pode ser entendido como a intersecção de inúmeras interseções envolvendo as esferas histórica, cultural, política, econômica e religiosa, com a base em objetivos parciais do trabalho.

A tese é dividida em três partes. A primeira introduz factos sobre toda a área geográfica da Amazônia. O subcapítulo lida com a cidade de Manaus que é única por sua posição que liga a natureza selvagem e a civilização. O espaço é também dedicado a vida de Milton Hatoum que está intimamente ligado com a região, tendo em conta o tema fundamental do seu trabalho, a imigração.

Na segunda parte é analisada a novela Dois Irmãos que retrata uma busca pessoal pela própria identidade e identidade nacional contra o contexto do entrelaçamento e conflitos de várias disposições nacionais e culturais, bem como religiosas.

A terceira parte foca na questão da pobreza, riqueza e presença de mitos na vida da população, como mostra a novela Orfãos do Eldorado.

Uma análise detalhada dos textos dos títulos, uma comparação dos motivos principais e as mesmas características em ambas as obras confirmou que o nome ‘intersecção’ é apropriadamente escolhido porque a Amazônia é um território onde se cruzam várias etnias e povos, culturas e religiões, riqueza e pobreza, real e mítico.

Bibliografie

Primární literatura

HATOUM, Milton. *Dva bratři*. V Praze: Plus, 2012. ISBN 978-80-259-0144-1.

HATOUM, Milton. *Sirotkové ráje: o zakletém městě a jiných amazonských mýtech*. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0527-8.

Sekundární literatura

ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-244-0.

FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Vyd. 2. V Praze: Herrmann, 1996. ISBN 80-239-2454-0.

GRAUOVÁ, Šárka. „Dva brazilští bratři“. In HATOUM, Milton. *Dva bratři*. V Praze: Plus, 2012. ISBN 978-80-259-0144-1.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Vyd. 2., dopl. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-107-1.

NUNES, Benedito. HATOUM, Milton. *Crônica de duas cidades – Belém e Manaus*. Secretaria Executiva de Cultura do Pará (SECULT, Departamento de Editoração e Memória), 2006

Elektronické zdroje

BEAL, Sophia. *Espaços movediços e conflitantes na Manaus de Milton Hatoum*.

Staženo dne: 3.2.2019

https://www.email.cz/download/k/jNBFfwX2aq5qqiCpIvI0IyoKRr1E_Ng_W5W3pq5JHsA8hZtM7GOhMrxzhvXI_5KB5YueDdE/Hatoum%20Bára%20město.pdf

BERTO DE OLIVEIRA, Maria Rita. *Uma análise do espaço romanesco em dois irmãos, de Milton Hatoum*. Universidade Federal de Rondônia, Núcleo de Ciências

Humanas. Porto Velho, 2013 Staženo dne: 3.2.2019

<http://www.ri.unir.br/jspui/bitstream/123456789/2106/1/DISSERTAÇÃO%20RITA.pdf>

REINISCH, TOMANOVÁ. Cestománie. 2004. Dne: 3.2.2019

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095875447-cestomanie/204562260100006->

[brazilie-amazonie-proti-proudu-amazonky/](https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095875447-cestomanie/204562260100006-brazilie-amazonie-proti-proudu-amazonky/)

WEISSOVÁ, Lada. *Hatoum Milton*. 2013. Nestránkováno. Staženo dne: 3.2.2019

<http://www.iliteratura.cz/Clanek/31975/hatoum-milton>

WEISSOVÁ, Lada. *Hatoum Milton: Dva bratři*. 2008. Nestránkováno. Staženo dne: 3.2.2019

<http://www.iliteratura.cz/Clanek/31737/hatoum-milton-dva-bratri>

WEISSOVÁ, Lada. *Hatoum Milton: Sirotkové ráje*. 2012. Nestránkováno. Staženo dne: 3.2.2019

<http://www.iliteratura.cz/Clanek/29691/hatoum-milton-sirotkove-raje>

CARNEIRO FILHO, Arnaldo. BRAGA DE SOUZA, Oswaldo. *ATLAS de Pressões e Ameaças às Terras Indígenas na Amazônia Brasileira*. São Paulo. 2009. Staženo dne:

15.3.2019 https://www.socioambiental.org/banco_imagens/pdfs/Atlas.pdf.pdf